

ROMA INFRAHUMANIZÁCIÓS MÉRŐESZKÖZ I.

Absztrakt

A dehumanizáció és az infrahumanizáció jelenségének kérdőíves vizsgálata a roma kisebbségi csoport esetében, magyar mintán. Statisztikai elemzés keretében egyes személyiségjegyek és a romákkal szembeni fokozott előítéletre való hajlam összevetése a másodlagos érzelmek társításán keresztül.

Kulcsszavak: Dehumanizáció, infrahumanizáció, SDO, RWA, morális kikapcsolás, implicit mérőeszközök, kérdőíves kutatás, elsődleges/másodlagos érzelmek.

1. BEVEZETÉS

Mára számos külföldi kutatás született a témában, melyek különböző hipotézisek mentén vizsgálták a dehumanizációt és az infrahumanizációt, illetve ezek egyéb mérőeszközökhöz fűződő kapcsolatát. De vajon mit is jelent pontosan a dehumanizáció, mit értünk-e jelenség alatt?

Magyar mintán a roma kisebbségi csoportot választottam, hogy megvizsgáljam, van-e bármilyen kapcsolat egyes személyiségjegyek és a romák elleni előítélet mértéke között. Ehhez egy infrahumanizációs kérdőívet használtam, melynek lényegét alább részletezem. Kutatásomat két részletben mutatom be: az első részben összefoglalom azokat a vizsgálatokat, amik eltérő mintákon születtek, illetve az előtesztnek az eredményét, a másodikban pedig a kapott eredményeket és a következtetéseket.

Mi is az a dehumanizáció és milyen szakirodalom született eddig a témában?

1.1 A dehumanizáció jelensége

Ha felnyitjuk az értelemező szótárt, az alábbi definíciót találjuk: a dehumanizáció nem más, mint a műalkotás megfosztása az emberekre (az emberiségre) való vonatkoztatottságtól. Itt értelemszerűen az avantgardizmus egyik negatív tüneteként értelmezik, melyből azonban kitűnik a lényeg: valaminek/valakinek a megfosztása az emberi jellemzőktől. A jelenség rendkívül széles körben elterjedt, így nem csoda, hogy számtalan kutatás foglalkozott már vele.

Kelman

¹ és Staub² az elsők között foglalkoztak a témával a tömeges erőszak kapcsán. Kelman meghatározása szerint a jelenség lényege, hogy a dehumanizáció segítségével megfosztják az áldozatokat emberi mivoltuktól, ezáltal csökken az agresszív cselekedetek gátja. Az áldozati csoportok „nem emberek”, ezáltal nem is érdemelnek együttérzést, szánalmat. Egy későbbi szociálpszichológus, Opatow³ szerint, az áldozati csoportot a morális törvényeken kívülre helyezik, úgy tekintenek rájuk, mintha ezek velük kapcsolatban nem volnának érvényesek, lehetővé téve ezáltal az agresszor erkölcsi-szankcióinak kikapcsolását.

A másik megközelítés⁴ a csoportok közötti konfliktusra helyezi a hangsúlyt: eszerint, azokat érinti a dehumanizáció, akiknek az értékei látszólag nem egyeznek a saját csoport értékeivel.

A számtalan eltérő álláspontban egy valami azonban közös: a dehumanizált csoportokat másnak, kevesebbnek tekintik, mint a saját csoportot, ezáltal növekszik az agresszió velük szemben és csökkennek az erkölcsi korlátok.

A dehumanizáció csoportosítható annak súlyossága, mértéke és minősége alapján. A minőségi elkülönítés szerint eltérő tulajdonságok társítása párosul aszerint, hogy állatokhoz, gépekhez, vagy esetleg robotokhoz hasonlítják az egyéneket/csoportokat. Emellett beszélhetünk explicit/implicit, direkt/indirekt, illetve tudatos/nem tudatos dehumanizációról is, ezek közül a kutatásom szempontjából lényeges explicit/implicit elkülönítést emelném ki.

¹ KELMAN, H.: Violence without restraint: reflections on the dehumanization of victims and victimizers, in *Varieties of Psychohistory*, ed. G. Kren, L. Rappoport, 1976/29. szám, 282-314.

² STAUB, E.: *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, 1989, Cambridge Univ. Press, New York.

³ OPOTOW, S.: Moral exclusion and injustice: an introduction, in *J. Soc. Issues Policy Rev.*, 1990/46. szám, 1-20.

⁴ SCHWARTZ, S., STRUCH, N.: *Values, stereotypes, and intergroup antagonism: Stereotypes and Prejudice: Changing Conceptions*, ed. D. Bar-Tal, C. Grauman, A. Kruglanski, W. Stroebe, 1989, Springer-Verlag, New York, 151-67.

Az explicit mód a jelenség legdirektebb formája, amikor szóban is degradálják a dehumanizált csoportot, olyan jelzőkkel, mint „állatok”, „férgek”, „patkányok” stb. Az infrahumanizáció nem ennyire látványos, de még így is bizonyos mértékig explicitnek tekinthető. Ide tartozik, amikor úgy véljük, egyesek nem rendelkeznek azokkal a tulajdonságokkal, amikkel az emberek. Az ezzel foglalkozó kutatások jórészt az elsődleges és a másodlagos érzelmek segítségével tesznek különbséget a két csoport között. Az elsődleges érzelmek közé olyan zsigeri, univerzális, velünk született érzelmek tartoznak, melyek nemcsak az emberekre, de az állatokra is egyaránt jellemzőek. Ilyen például a félelem, a düh, vagy a szomorúság. A másodlagos érzelmek ezzel szemben olyan kifinomultak, melyek később alakultak ki, jellemzően szociális tanulás eredményei és nem minden kultúrában egységesek. Ezeknek a megítélése éppen ezért eltérő lehet, attól függően, hogy mely demográfiai csoport körében vizsgáljuk. Ezért is fontos előtesztet végezni, amellyel a listázott érzelmek besorolhatóak a két kategória egyikébe.

Az infrahumanizációs mérés során a résztvevőknek elsődleges, illetve másodlagos érzelmeket kell a saját, illetve egy kiválasztott külső csoporthoz kapcsolniuk. A másodlagos érzelmek számával jellemezhető az adott csoport humanitás-értéke. Ugyanezen az elven létrehozhatók olyan kutatások is, melyekben olyan szavakat alkalmaznak, melyek az emberiségre (pl. személy, állampolgár), vagy az állatvilágra (pl. vadon, korcs) utalnak.

Ezeknek a módszereknek az előnye, hogy segítségükkel relatíve finoman juthatunk hozzá a résztvevők véleményéhez, hiszen mivel ők nem tudják, pontosan mit is mérünk, ennek köszönhetően elkerülhető a megfelelési kényszer vagy a torzítás. Másik jelentős előnye, hogy a valencia alapján való elkülönítés által elkerülhető, hogy pusztán az ellenszenvre kérdezzünk rá, ezáltal esetleges fals eredményekhez jutva.

Néhány implicit mérőeszköz közé tartozik például a Go/no-Go Asszociációs Feladat (GNAT)⁵, vagy az Implicit Asszociációs Feladat (IAT)⁶. Mindkettő alapvetően a tudat alatti asszociációkra, társításokra épül. Egyéb elterjedt módszerek közé sorolható a priming jelensége, illetve az olyan nyelvészeti és idegtudományi módszerek, melyekkel a dehumanizáció impliciten feltárható.

De kik is azok, akik dehumanizálnak másokat? Már születtek bizonyítékok arra vonatkozóan, hogy az egyéni különbségek a személyiségben, a hitben, az ideológiában szerepet játszanak a folyamatban. Kutatások alapján egyes személyiségjegyek hajlamosító tényezőként szerepelhetnek, mint a magas narcizmus, az antiszociális személyiségzavar, vagy az autizmus. Akik alacsonyabb empátiás készséggel rendelkeznek, szintén hajlamosabbak arra, hogy kevésbé emberinek ítéljenek meg egyes személyeket vagy csoportokat. Így elmondható, hogy azon felül, hogy általánosan elterjedt jelenségről beszélhetünk, mégis vannak bizonyos kiemelt egyének, akik hajlamosabbak arra, hogy dehumanizáljanak másokat.

Számos mechanizmus állhat a jelenség hátterében, ilyenek a látszatformaképzés, vagy idegen néven pszeudospeciáció (mely egy igen érdekes, gyakran alkalmazott jelenség például a katonaság körében – hiszen, ha nem tekintjük embernek a másikat, könnyebben igazoljuk gyilkos magatartásunkat és számolunk el lelkiismeretünkkel), illetve a xenofóbia (idegengyűlölet).

Legmagasabb korrelációt a magas SDO (szociális dominancia orientáció) és a dehumanizációra való hajlam között találtak. Hodson és Costello⁷ kutatása kapcsolatot talált a magas SDO és RWA⁸ (Altemeyer nevéhez fűződő, jobboldali tekintélyelvűséget mérő skála) érték és a dehumanizációra való fokozott hajlam között. A fokozott előítéletnek mind direkt, mind pedig indirekt formában hatása volt a dehumanizációra, melyet egyik hipotézisemmel az említett magyar mintán is megvizsgáltam.

Ennek oka egyrészt, hogy ez a hajlam kapcsolatban áll olyan kellemetlen személyiségjegyekkel, mint a pszichopátia, vagy a narcisztikus személyiségzavar. Másodsor, egyfajta averzióval köthető össze, amit a személy akkor érez, ha ismeretlen egyénnel találkozik. Mivel a csoportközi viszonyokat befolyásoló társas attitűdök erősen függenek a szociális dominancia orientációtól, melynek lényegi tényezője az egyik csoport másik feletti uralma vagy felsőbbrendűsége, így valószínűsíthető, hogy ezek a

⁵ CAPPOZA, D., ANDRIGHETTO, L., FALVO, R., TRIFILETTI, E.: The use of GNAT to study intergroup dehumanization, in *Methodology in Applied Psychology*, 2006/13. szám, 295-304.

⁶ LOUGHNAN, S., HASLAM, N.: Animals and androids: implicit associations between social categories and nonhumans, in *Psychol. Sci.*, 2007/18. szám, 116-121.

⁷ HODSON, G., COSTELLO, K.: Interpersonal disgust, ideological orientations, and dehumanization as predictors of intergroup attitudes, in *Psychol. Sci.*, 2007/18. szám, 691-698.

⁸ ALTEMEYER, B., HUNSBERGER, B.: Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice, in *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2009/2. szám, 113-133.

személyek negatívabban ítélnék meg másokat. Végezetül, kiemelhető az empátiás készség hiánya is, mely különösen jellemző autista személyeknél.

Hipotézisem szempontjából szintén megemlítendő a morális kikapcsolás mechanizmusa is, mely során az emberek bizonyos szituációkban egyszerűen kikapcsolják morális ítélőképességüket, ezáltal kirekesztve másokat a moralitás kategóriájából.

Lássuk, melyek azok a kiváltó helyzetek, szituációk, melyekben az emberek fokozottan dehumanizálnak. Kutatások azt találták, hogy a dehumanizáció elsősorban az undorral hozható összefüggésbe, emellett fő motivációként szerepelt még a szexualitás és a saját csoport védelme. A kognitív szempontok közül az egocentrizmus emelhető ki, mint hajlamosító faktor. Ez mint én-központú viselkedés, a pszichológia által leírt magatartászavarok egyik fajtája. Az érzékelt fenyegetés, kutatások szerint, ugyanakkor mérsékli a dehumanizáció mértékét, igazolta Viki⁹ vizsgálati eredménye.

Miután meghatároztuk azokat a kiemelt csoportokat, akik fokozottan dehumanizálnak, nézzük meg, kik azok, akik áldozatul esnek e jelenségnek. E speciális célcsoportok közé tartoznak az etnikai csoportok – az etnocentrizmus miatt, ilyen továbbá a faji megkülönböztetés, mely nem népcsoportokat érint, hanem embercsoportokat pl. a feketéket, ázsiaiakat, illetve a kisebbségi csoporthoz tartozók. Ez utóbbi kapcsán emeltem ki kutatásomban a romák csoportját, mert ők jelentős kisebbséget képviselnek Magyarországon, akikre vonatkozóan számos sztereotípa és előítélet van jelen a köztudatban.

Áldozatául eshetnek még e jelenségnek egyes foglalkozások képviselői, az alacsonyabb társadalmi státuszba tartozó személyek, egészségügyi páciensek, szellemi fogyatékosok, szexuális bűnelkövetők, agresszív bűnözők és aszexuálisok.

Kérdés azonban, hogy vajon mi a közös vonás ezekben a csoportokban? Két kutatás is alátámasztja az elméletet, miszerint könnyen a dehumanizáció áldozatául esnek azok a csoportok, melyek a megítéléskor mind a kompetencia, mind pedig a melegség dimenziói mentén negatív értékelést kapnak. Harris és Fiske¹⁰ alátámasztották, hogy az agy középső prefrontális kortexe, mely a szociális megismerés szempontjából kiemelt jelentőségű, kizárólag azokban az esetekben aktiválódott, amikor olyan csoportokat kellett megítélni, melyek mindkét dimenzió mentén negatív tartományba kerültek (pl. drogfüggők és hajléktalanok esetében).

A státusz nem minden esetben bizonyult konzisztens előrejelző faktornak a dehumanizáció tekintetében, igazolta egy 2011-es spanyol kutatás¹¹. Itt azt találták, hogy a másodlagos érzelmek különböző csoportokhoz való kapcsolását nem befolyásolta ezen csoportok szociális státusza. Azokhoz a csoportokhoz kapcsolták a legkevésbé másodlagos érzelmet, melyeket a legkevésbé barátságosnak ítélték – tehát akik a melegség-dimenzió mentén negatív értéket vettek fel, illetve akik a legkevésbé voltak ismerősek vagy hasonlatosak a saját csoporthoz.

Ezek a kutatások mind azt támasztják alá, hogy a társadalmi megítéléskor legalul elhelyezkedő csoportok a legsérülékenyebbek, amikor dehumanizációról beszélünk. Különösképpen, ha az emberséget emberi különlegességnek értelmezzük, és úgy határozzuk meg, mint egy faktort, mely az állatok fölé emel minket, megkülönböztetve minket tőlük.

Természetesen számos olyan kutatás is született, melyek a következményeket, vagy az esetleges megoldási lehetőségeket vették górcső alá. A jelenség kapcsolatba hozható atrocitásokkal, kizsákmányolással, agresszióval, melyet csoportok vagy egyének ellen követnek el. E mögött az az egyszerű mechanizmus áll, mely szerint a folyamat egyrészt csökkenti az áldozattal szembeni proszociális viselkedés valószínűségét, másrészt növeli a vele szemben tanúsított antiszociális viselkedést is. A funkcionális következmények mind a dehumanizálót, mind az áldozatot érintik.

Vaes, Paladino és Leyens¹² kutatása azt az eredményt hozta, hogy az emberek proszociálisabb viselkedést tanúsítottak azokkal szemben, akik másodlagos érzelmekkel jellemezték magukat, mert ezeket a személyeket emberibbnak tekintették. Ugyanakkor minél kevesebb másodlagos érzelmet

⁹ VIKI, G., OSGOOD, D., PHILLIPS, S.: Dehumanization and self-reported proclivity to torture prisoners of war, in *J. Exp. Soc. Psychol.*, 2013/49. szám, 325-328.

¹⁰ HARRIS, L., FISKE, S.: Dehumanizing the lowest of the low: neuroimaging responses to extreme out-groups, in *Psychol. Sci.*, 2006/17. szám, 847-853.

¹¹ RODRIGUEZ-PEREZ, A., DELGADO-RODRIGUEZ, N., BETANCOR-RODRIGUEZ, V., LEYENS, J-P., VAES, J.: Infrahumanization of outgroups throughout the world: the role of similarity, intergroup friendship, knowledge of the outgroup, and status, in *An. Psicol.*, 2011/27. szám, 679-687.

¹² VAES, J., PALADINO, M., LEYENS, J-P.: The lost e-mail: prosocial reactions induced by uniquely human emotions, in *Br. J. Soc. Psychol.*, 2002/41. szám, 521-534.

tulajdonítunk egy csoportnak, annál kevésbé valószínű, hogy segítünk rajtuk, proszociálisan viselkedünk velük szemben, hiszen őket kevésbé látjuk közénk tartozónak.

Ebből következik, hogy a dehumanizáció csökkenthető azáltal, ha humanizáljuk a szociális áldozatokat, ezáltal megfordítva a folyamatot. A csoportok közötti fokozott kapcsolat és interakció szintén pozitív hatású lehet. Egy másik hatékony megoldásként szolgálhat a közös felsőbbrendű identitás hirdetése, mely a csoportokat közelebb hozza egymáshoz, azáltal, hogy a hasonlóságokat és nem a különbségeket emeli ki. Ilyen lehet a közös vallás, vagy a megegyező ideológiai elköteleződés.

Az újabb teóriák közül alapvetően három fő elképzelés terjedt el, melyek közül az első a Haslam¹³ nevéhez fűződő kettős modell elmélet, mely szerint az emberek nem csak az állatoktól különböznek bizonyos jellemzően emberi tulajdonságokban (érzelmesség, melegség, életkedv), hanem a tárgyaktól, robotoktól is.

A második irányzat a sztereotípiák tartalom elképzelése, melyet Harris és Fiske dolgoztak ki. Ezt főképp szociális idegtudományi módszerek támasztják alá. Eszerint a dehumanizáció folyamata akkor lép életbe, amikor az a neurális hálózat, amely a szociális megismerést alátámasztja, nem úgy aktiválódik, mint egy emberrel való találkozás esetében. Az elmélet lényege, hogy a főbb célcsoportok a sztereotípiák tartalom modellje alapján kerülnek ki. Fiske Sztereotípiák Tartalom Modellje (SCM) két dimenzió mentén csoportosít, ezek a kompetencia és a melegség. Ez alapján négy kategóriát különíthetünk el: a saját csoport mindkét dimenzió tekintetében pozitív, az irigyelt csoport (pl. gazdagok) a melegség tekintetében negatív, a sajnálatra méltó csoport (pl. idősek) a kompetencia tekintetében negatív, a megvetett csoportok (pl. hajléktalanok) pedig mindkét dimenzió mentén negatív tendenciát mutatnak. Eszerint a dehumanizált csoportok a negyedik kategóriába tartoznak, és azokat a neurális területeket aktiválják, melyek az undorral (insula) állnak kapcsolatban.

1.2 Az infrahumanizáció jelensége

Most térjünk rá a kutatásom szempontjából leglényegesebb jelenségre és egyben újabb vizsgálódási irányra: az infrahumanizációra. Korábban csak a dehumanizáció extrém eseteivel foglalkoztak a kutatások, ma már kiszélesedett a porond: a sokkal kifinomultabb mértékű dehumanizáció is előtérbe került. Így került a kutatások keresztüvébe az infrahumanizáció jelensége, mely Leyens és kollégáinak¹⁴ terminusa, és azért nevezik másképp, hogy érzékeltessék a különbséget, miszerint ez a kevésbé extrém esetekre utaló terminus technikus. Infrahumanizáció esetén, bár embernek látják a külső csoportot, de mégsem olyan mértékben, mint a sajátjukat.

Az infrahumanizációs kérdőívek során az emberek impliciten válaszolnak, nincsenek tisztában a vizsgálódás tárgyával, így látványos eredményekhez lehet jutni.

Leyens úgy véli, az etnocentrizmus széles körben elterjedt folyamat. Kérdőíve alapján arra a következtetésre jutott, hogy három fő tulajdonság különbözteti meg az embert az állattól: az intelligencia, a nyelv és a kifinomult érzelmek. Feltételezése szerint, a külső csoporthoz kevesebb ilyen kifinomult, vagy ún. másodlagos érzelmet kapcsolunk, mint a saját csoporthoz, ezáltal finoman csökkentve emberi mivoltukat – a saját csoporthoz képest kevésbé emberinek tekintve őket ezáltal.

A következőkben ismertetném azokat az eredményeket, melyeket külföldi mintán, eltérő országokban rögzítettek, ezzel is alátámasztva, mennyire univerzálisnak tekinthető a folyamat. Eredményeik alapján a másodlagos érzelmeket jellemzően a saját csoporthoz kapcsolták a résztvevők, míg az elsődleges/állatias érzelmeket hozták csak összefüggésbe a külső csoporttal, ezáltal is megfosztva őket emberi mivoltuktól.

Az első ilyen infrahumanizációs mérőeszköz¹⁵ szerint az etnocentrizmus következménye, hogy a saját csoportot emberibbnek látjuk, mint a külső csoport tagjait. Feltételezésük az volt, hogy az emberek az „elsődlegesen emberi” tulajdonságokat a saját csoporthoz kapcsolják. A kutatás ezeket a másodlagos érzelmeket vizsgálta. Az első részben kimutatták, hogy a kísérleti személyek a saját csoporthoz több pozitív másodlagos érzelmet kötöttek, mint a külső csoporthoz. A második kutatás a negatív másodlagos érzelmek esetében ugyanezt a hatást mutatta ki. A harmadik részben azt az eredményt kapták, hogy az emberek vonakodnak a külső csoportnak tulajdonítani másodlagos érzelmeket.

¹³ HASLAM, N.: Dehumanization: an integrative review, in *Personal. Soc. Psychol. Rev.*, 2006/10. szám, 252-264.

¹⁴ BAIN, P. G., VAES, J., LEYENS, J. P.: *Humanness and dehumanization*, 2013, Psychology Press, New York, 34-111.

¹⁵ LEYENS, J. P., RODRIGUEZ-PEREZ, A., RODRIGUEZ-TORRES, R., GAUNT, R., PALADINO, M. P., VAES, J., DEMOULIN, S.: Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups, in *European Journal of Social Psychology*, 2001/31. szám, 395-411.

Paladino¹⁶ kutatása keretében a résztvevőket arra kérték, hogy gyűjtsenek emberi érzelmeket, majd Implicit Asszociációs Tesztet vettek fel a saját/külső csoport tipikus neveivel. Itt is kijött a várt eredmény: a saját csoporthoz a másodlagos érzelmeket társították gyorsabban, a külső csoporthoz pedig az elsődleges érzelmeket.

Demoulin és munkatársai¹⁷ kutatásának célja az univerzális, állatokra is jellemző elsődleges érzelmek, és a kizárólag emberekre jellemző másodlagos érzelmek elkülönítése volt. Három országban, négy nyelven zajlott a kutatás, hogy lehetőség legyen a kultúrközi összehasonlításra. A résztvevők nemcsak, hogy elhelyezték az „emberekre nem jellemző” és az „emberekre jellemző érzelmeket” egy kontinuum mentén, de ezt ugyanazon az elven tették, melyet az érzelmekutatásban az elsődleges és másodlagos érzelmek elkülönítésére használnak. A kutatás második szakaszában azt vizsgálták, hogy ez a megkülönböztetés vajon hogyan befolyásolja az implicit használatot. Eredményeik alapján, mikor a résztvevők emberi arcot láttak, másodlagos érzelmek esetében gyorsabb volt a reakció idejük. Ugyanez volt a hatás állatok és az elsődleges érzelmek esetében is.

Čehajić, Brown és González¹⁸ Chilében és Boszniában végzett kutatása során a saját csoport által elkövetett atrocitásokra emlékeztették a kísérleti személyeket, ennek hatására megnőtt a külső csoport dehumanizációjának mértéke, kevesebb másodlagos érzelmeket társítottak hozzájuk, ezáltal kevésbé látták emberinek őket, így próbálva a saját felelősségüket/bűntudatukat csökkenteni.

Costello és Hodson kutatása¹⁹ azt vizsgálta, hogy csökkenthető-e a dehumanizáció mértéke, ha kiemeljük, hogy az állatok mennyiben hasonlítanak az emberekre. Azt az eredményt kapták, hogy akik fokozottabb Szociális Dominancia Orientációval rendelkeznek, a dehumanizáció mértéke is jelentősebb náluk. A magasabb Univerzális Orientáció (előítélet-mentesség) viszont nagyobb empátiás készséggel és humanizációval jár együtt. A méréshez 6 elsődleges, 6 másodlagos, 3 pozitív és 3 negatív érzelmeket használtak fel.

Egy spanyolországi kutatásban²⁰ a kísérleti személyekkel papír-ceruza tesztet rögzítettek, melyben emberséghez, állatokhoz, vagy gépekhez kapcsolódó szavakat kellett kapcsolniuk vagy a saját csoportjukhoz, vagy a külső csoporthoz: a németekhez és a romákhoz. Azt az eredményt kapták, hogy szignifikánsan több emberséghez köthető szót írtak a spanyol nevek mellé, több állatokhoz kötődött a romákhoz, és főleg gépekhez asszociálhatókat a németekhez. A második és harmadik felvételben Implicit Asszociációs Teszttel ismételték meg a kapott eredményeket.

Ide kapcsolható továbbá Marcu és Chrysschoou²¹ 2005-ös felmérése is, melyben azt az eredményt kapták implicit mérésükkel, hogy a britek is szignifikánsan több emberséghez köthető szót kapcsolnak a saját csoportjukhoz, mint a roma kisebbséghez, ezáltal infrahumanizálva őket.

2. KUTATÁSOM IRÁNYVONALAI

E kutatások alapján egyértelművé vált, hogy készítenem kell egy előtesztet, melyben azt ítéltetjük meg a kísérleti személyekkel, hogy mely érzelmeket sorolnak az elsődleges, melyeket a másodlagos érzelmek csoportjába. Emellett egy pozitív/negatív, valencia alapján történő megítéltetést is végeztünk.

A korábban említett külföldi cikkekből létrehoztunk egy érzelmi listát, melyeket két dimenzió mentén ítéltetünk meg a vizsgálati személyekkel, valencia (*Kérjük, értékelje 1-től 7-ig terjedő skálán a következő érzelmeket az alapján, hogy mennyire találja negatívnak vagy pozitívnak azokat? Ahol 1 – teljes mértékben negatív és 7 – teljes mértékben pozitív*) és humanitás (*Kérjük értékelje a következő érzelmeket az alábbi 1-től 7-ig terjedő skálán az alapján, hogy azok mennyire jellemzőek kizárólag az*

¹⁶ PALADINO, M. P., LEYENS, J. P., RODRIGUEZ, R., RODRIGUEZ, A., GAUNT, R., & DEMOULIN, S.: Differential association of uniquely and non uniquely human emotions with the ingroup and the outgroup, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2002/5. szám, 105-117.

¹⁷ DEMOULIN, S., LEYENS, J. P., PALADINO, M. P., RODRIGUEZ-TORRES, R., RODRIGUEZ-PEREZ, A., DOVIDIO, J.: Dimensions of “uniquely” and “non-uniquely” human emotions, in *Cognition and emotion*, 2004/18. szám, 71-96.

¹⁸ ČEHAJIĆ, S., BROWN, R., GONZÁLEZ, R.: What do I care? Perceived ingroup responsibility and dehumanization as predictors of empathy felt for the victim group, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2009/12. szám, 715-729.

¹⁹ COSTELLO, K., HODSON, G.: Exploring the roots of dehumanization: The role of animal-human similarity in promoting immigrant humanization, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2010/13. szám, 3-22.

²⁰ MARTÍNEZ, R., RODRÍGUEZ-BAILÓN, R., MOYA, M.: Are they Animals or Machines? Measuring Dehumanization, in *The Spanish Journal of Psychology*, 2012/15. szám, 1110-1122.

²¹ MARCU, A., CHRYSOCHOOU, X.: Exclusion of ethnic groups from the realm of humanity: Prejudice against the Gypsies in Britain and in Romania, in *Psicologia Politica*, 2005/30. szám, 41-56.

emberekre. Ahol 1 – emberekre és állatokra is jellemző és 7 – kizárólag emberekre jellemző) szempontjából.

Végül 200 válasz alapján meghatároztuk azokat az érzelmeket, melyeket az infrahumanizációs kérdőívünk során felhasználtunk. Ez az alábbi táblázatban olvasható:

Elsődleges pozitív	Másodlagos pozitív
élvezet	szeretet
boldogság	csodálat
öröm	bizakodás
eufória	jóakarát
Elsődleges semleges	gyengédség
izgalom	remény
meglepődés	büszkeség
bátorság	együttérzés
túlfűtöttség	lelkedés
izgatottság	elégedettség
csodálkozás	tisztelet
együttérzés	Másodlagos semleges
könyörület	érzékenység
nyugalom	szimpátia
Elsődleges negatív	vágyódás
szenvadás	meqbánás
ingerültség	beletörődés
félelem	nosztalgia
nyugtalanág	Másodlagos negatív
irtózás	meqvetés
irritáció	büntudat
szomorúság	lelkiismeretfurdalás
harag	szégyen
düh	melankólia
undor	zavarodottság
fájdalom	bosszankodás
ijedtség	kiábrándultság
rémület	meqbántódás
	megalázottság
	vígasztalhatatlanság
	neheztelés
	csalódottság

1.táblázat – Az előteszt eredményei, csoportosított elsődleges/másodlagos érzelmeq.

Az eddigi kutatások alapján megfogalmazott hipotéziseim az alábbiak lettek:

1. *A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk másodlagos érzelmeqet, mint a romákhoz.* (Ezt számos korábbi kutatás is igazolta, ugyanakkor magyar mintán még nem tesztelték az eredményt.)

2. *A saját csoportunkhoz nagyobb mértékben kapcsolunk pozitív érzelmeqet, mint a romákhoz.* (Mivel alapvetően felsőbbrendűnek tekintjük a saját csoportunkat, ezért valószínűsíthető, hogy nagyobb arányban kapcsolunk hozzájuk pozitív érzelmeqet.)

3. *A romákkal szemben előítéleteesebbek kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz.* (Az előítéleteességnek köszönhetően negatívabb színben látjuk őket, ami okozhatja azt is, hogy kevésbé tekintjük őket embernek.)

4. *Akikre inkább jellemző a magas szintű SDO, azok kevesebb másodlagos érzelmet kapcsolnak a romákhoz.* (Hodson és Costello 2007-es vizsgálata beigazolta, magyar mintán azonban még nem tesztelték.)

5. *Aki több pontot ér el a morális kikapcsolás skálán, az kevesebb másodlagos érzelmet kapcsol a romákhoz.* (Alacsonyabb empátiás készség bizonyítottan fokozottabb infrahumanizációhoz vezet.) Lássuk, hogyan is nézett ki a kutatási tervezet, milyen módszer segítségével gyűjtöttünk adatokat. A pszichológiában oly gyakori kérdőíves mintavételt alkalmaztuk, mely hozzáférhetőségi mintavétel révén az internet segítségével jutott adatokhoz. 359 valid kitöltésünk született, kikötésként szerepelt, hogy csak a 18. életévét betöltött személyek adataival dolgozunk (emiat 4 adatot elvesztettünk). A legfiatalabb résztvevő 18, a legidősebb 82 éves volt. Az átlagéletkor 31,25 év volt. A nemek eloszlását tekintve, 154 férfi és 201 nő töltötte ki kérdőívünket, emellett lehetőség volt az Egyéb kategória megjelölésére is, ezt 4-en választották.

Rákérdeztünk továbbá a csoport-hovatartozásra is, ahol a választási lehetőségek között szerepelt a magyar, roma és egy üres mező, melybe fel lehetett tüntetni az eltérő csoport-hovatartozást is. 325-en sorolták magukat a magyarok csoportjába, 22-en több csoporttagságot is felsoroltak, 12-en pedig kizárólag egy, ugyanakkor a magyartól eltérő csoporttagságot adtak meg. Mivel elsősorban a romák csoportjára és megítélésére helyeztük a hangsúlyt, így egyéb kisebbségi csoportok vizsgálatára nem terjedt ki a kutatás, ugyanakkor ez egy későbbi mintavétel számára kiindulópont lehet.

A legmagasabb iskolai végzettség eloszlása a következőképpen alakult: 122-en egyetemi diplomával rendelkeztek, 120-an a gimnáziumi érettségit jelölték meg, 70-en pedig felsőfokú tanulmányokat tudtak maguk mögött. Szakiskolát/szaktanulmányképzőt, általános iskola 8. osztályát, illetve 8 általános iskolánál kevesebbet mindössze 17-en jelöltek meg.

A kérdőív összeállításához különösen Leyens, Rodriguez-Perez, Rodriguez-Torres és munkatársaik 2001-es kutatását, valamint Costello és Hodson 2010-es publikációját használtuk fel. Mint már korábban említettem, az elsődleges és másodlagos érzelmek angolról magyarra történő fordításához, és később az előtesztel való szűréséhez szintén ezeket a cikkeket vettük alapul.

Az előzetes tájékoztatás is online formában történt, ahol az alábbi információkat nyújtottuk a kutatás jellegéről: *Kérdőívünkkel különböző társadalmi kérdésekről, valamint a roma társadalommal kapcsolatos vélekedésekről gyűjtünk adatokat.* Emellett természetesen kitértünk az anonimitásra, valamint arra, hogy a vizsgálat bármikor indoklás nélkül megszakítható. Egy űrlap kipipálásával lehetett jelezni, hogy a résztvevő elolvasta az információkat és hajlandó részt venni a kutatásban. Ekkor lehetett tovább lépni a következő oldalra, ahol a személyes adatokra kérdeztünk rá (nem, kor, legmagasabb iskolai végzettség, csoport-hovatartozás).

A harmadik és a negyedik oldalakra kerültek az elsődleges és másodlagos érzelmek, melyeket végül az előteszt alapján kiválasztottunk (Itt kritériumként azt vizsgáltuk, melyek voltak azok, amik a leginkább beletartoztak az elsődleges/másodlagos érzelmek csoportjába, illetve figyeltünk arra, hogy egyenlő számban tartalmazzanak pozitív, negatív és semleges érzelmeket). Az alábbi 16 érzellemmel dolgoztunk végül:

Elsődleges negatív: félelem, fájdalom, ijedtség, szenvedés

Elsődleges pozitív: nyugalom, öröm, izgalom, élvezet

Másodlagos negatív: megvetés, kiábrándultság, bosszankodás, vigasztalhatatlanság

Másodlagos pozitív: nosztalgia, könnyörület, remény, büszkeség

A két instrukció a következő volt: *Kérjük, értékelje a következő érzelmeket az alábbi 1-től 5-ig terjedő skálán az alapján, hogy azok mennyire jellemzőek Ön szerint a roma származásúakra (1 - egyáltalán nem jellemző / 5 - teljes mértékben jellemző).* Illetve *Kérjük, értékelje a következő érzelmeket az alábbi 1-től 5-ig terjedő skálán az alapján, hogy azok mennyire jellemzőek Ön szerint a magyar származásúakra (1 - egyáltalán nem jellemző / 5 - teljes mértékben jellemző).*

Mindkét esetben random sorrendben szerepeltek az érzelmek és egy öt fokú Likert-típusú skálát alkalmaztunk, melyen az instrukcióban feltüntettük a két szélső értéket. A Likert-skála az egyik leggyakrabban alkalmazott kérdőív elrendezés, ahol egy állítással való egyetértés mértékét, vagy egy vélemény helyeslését kell a válaszadónak kifejeznie.

A következő 5 oldalon azokból a skálákból szerepeltek tételek, melyekkel korreláltatni szerettük volna az eredményeinket, az alábbi sorrendben: morális kirekesztés (Opatow²² scope of justice elmélete alapján a romák csoportjára megfogalmazva), morális kikapcsolás (Bandura²³ moral disengagement

²² OPOTOW, S.: Animals and the scope of justice, in *Journal of Social Issues*, 1993/49. szám, 71-85.

²³ BANDURA, A., BARBARANELLI, C., CAPRARA, G. V., PASTORELLI, C.: Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency, in *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996/71. szám, 364-374.

elmélete alapján, a tételeket magyarra fordította: Hadarics²⁴), roma előítéletek, RWA (felhasznált magyar tételek: Enyedi²⁵) és SDO (magyar tételek: Murányi és Sipos²⁶). Így összesen 31 tétellel dolgoztunk, mely elegendő volt ahhoz, hogy megfelelően mérje az egyes konstruktumokat. Az alábbi instrukciókat alkalmaztuk: *Rövid kijelentéseket fog olvasni. Kérjük, értékelje, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal (1 - egyáltalán nem értek egyet / 5 - teljes mértékben egyetértek).*

Az eredmények meghatározására statisztikai módszereket alkalmaztunk, melyek esetében fontos leszögezni: az ok-okozati kapcsolatok csak fenntartásokkal kezelendők, hiszen nem minden esetben lehet a kapcsolat irányára következtetni a kapott eredmények kapcsán. Nagyon fontos a reliabilitás és a validitás előzetes vizsgálata, melyek a statisztikai elemzési tervben is szerepeltek:

1. A felhasznált skálák, illetve a létrehozott alskálák reliabilitásának vizsgálata Cronbach-Alfa mutatóval.
2. Összetartozó Mintás Előjel Próba (nem normális eloszlások miatt) lefuttatása.
3. Korrelációs számítás az egyes hipotézisek tesztelésére.

Vajon milyen eredmények születtek? Beigazolódta-e a felállított hipotézisek? Sikerült-e kapcsolatot kimutatni az egyes személyiségjegyek és a romákkal kapcsolatos fokozott előítélet között? Egyáltalán, van-e bármilyen módszer arra, hogy ezen kutatások segítségével hatékony eszközöket adjunk a kutatók, szociálpszichológusok kezébe arra vonatkozóan, hogyan csökkenthető egy társadalomban a csoportok közötti konfliktus és az infrahumanizáció?

A cikk második részéből kiderül!

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ALTEMEYER, B., HUNSBERGER, B.: Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice, in *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2009/2(2), 113-133.
- [2] BAIN, P. G., VAES, J., & LEYENS, J. P.: *Humanness and dehumanization*, 2013, Psychology Press, New York, 34-111.
- [3] BANDURA, A., BARBARANELLI, C., CAPRARA, G. V., PASTORELLI, C.: Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency, in *Journal of Personality and Social Psychology*, 1996/71(2), 364-374.
- [4] CAPOZZA, D., ANDRIGHETTO, L., FALVO, R., TRIFILETTI, E.: The use of GNAT to study intergroup dehumanization, in *Methodology in Applied Psychology*, 2006/13(4), 295-304.
- [5] ČEHAJČ, S., BROWN, R., & GONZÁLEZ, R.: What do I care? Perceived ingroup responsibility and dehumanization as predictors of empathy felt for the victim group, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2009/12(6), 715-729.
- [6] COSTELLO, K., & HODSON, G.: Exploring the roots of dehumanization: The role of animal-human similarity in promoting immigrant humanization, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2010/13:3-22.
- [7] DEMOULIN, S., LEYENS, J. P., PALADINO, M. P., RODRIGUEZ-TORRES, R., RODRIGUEZ-PEREZ, A., & DOVIDIO, J.: Dimensions of “uniquely” and “non-uniquely” human emotions, in *Cognition and emotion*, 2004/18(1), 71-96.
- [8] ENYEDI Z.: Tekintélyelvűség és politikai-ideológiai tagolódás, in *Századvég*, 1996/2, 135-155.
- [9] HADARICS M.: Cigányellenesség és morális kikapcsolás, 2016, Kézirat, ELTE Pszichológiai Intézet, Szociálpszichológia Tanszék.
- [10] HARRIS, L., FISKE, S.: Dehumanizing the lowest of the low: neuroimaging responses to extreme out-groups, in *Psychol. Sci.*, 2006/17:847-53.
- [11] HASLAM, N.: Dehumanization: an integrative review, in *Personal. Soc. Psychol. Rev.* 2006/10:252-64.
- [12] HASLAM, N. & LOUGHNAN, S.: Dehumanization and Infrahumanization, in *Annual Review of Psychology*, 2013/65, 399-423.
- [13] HODSON, G., COSTELLO, K.: Interpersonal disgust, ideological orientations, and dehumanization as predictors of intergroup attitudes, in *Psychol. Sci.*, 2007/18:691-98.
- [14] KELMAN, H.: Violence without restraint: reflections on the dehumanization of victims and victimizers, in *Varieties of Psychohistory*, ed. G. Kren, L. Rappoport, 1976/29(4), 282-314.

²⁴ HADARICS M.: *Cigányellenesség és morális kikapcsolás*, 2016, Kézirat, ELTE Pszichológiai Intézet, Szociálpszichológia Tanszék.

²⁵ ENYEDI Z.: Tekintélyelvűség és politikai-ideológiai tagolódás, in *Századvég*, 1996/2. szám, 135-155.

²⁶ MURÁNYI I., SIPOS F.: Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem, in *Metszetek*, 2012/1. szám, 32-56.

- [15] LEYENS, J. P., RODRIGUEZ-PEREZ, A., RODRIGUEZ-TORRES, R., GAUNT, R., PALADINO, M. P., VAES, J., & DEMOULIN, S.: Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups, in *European Journal of Social Psychology*, 2001/31(4), 395-411.
- [16] LOUGHNAN, S., HASLAM, N.: Animals and androids: implicit associations between social categories and nonhumans, in *Psychol. Sci.*, 2007/18:116–21.
- [17] MARCU, A., CHRYSOCHOOU, X.: Exclusion of ethnic groups from the realm of humanity: Prejudice against the Gypsies in Britain and in Romania, in *Psicologia Politica*, 2005/30, 41-56.
- [18] MARTÍNEZ, R., RODRÍGUEZ-BAILÓN, R., MOYA, M.: Are they Animals or Machines? Measuring Dehumanization, in *The Spanish Journal of Psychology*, 2012/15 (3), 1110-1122.
- [19] MURÁNYI, I., & SIPOS F.: Nemzeti radikálisok tekintélyelvűsége: szociális dominancia orientáció és ellentörténelem, in *Metszetek*, 2012/1, 32–56.
- [20] OPOTOW, S.: Moral exclusion and injustice: an introduction, in *J. Soc. Issues Policy Rev.*, 1990/46:1–20.
- [21] OPOTOW, S.: Animals and the scope of justice, in *Journal of Social Issues*, 1993/49, 71-85.
- [22] PALADINO, M. P., LEYENS, J. P., RODRIGUEZ, R., RODRIGUEZ, A., GAUNT, R., & DEMOULIN, S.: Differential association of uniquely and non uniquely human emotions with the ingroup and the outgroup, in *Group Processes & Intergroup Relations*, 2002/5(2), 105-117.
- [23] RODRIGUEZ-PEREZ, A., DELGADO-RODRIGUEZ, N., BETANCOR-RODRIGUEZ, V., LEYENS, J-P., VAES, J.: In-frahumanization of outgroups throughout the world: the role of similarity, intergroup friendship, knowledge of the outgroup, and status, in *An. Psicol.*, 2011/27:679–87.
- [24] SCHWARTZ, S., STRUCH, N.: *Values, stereotypes, and intergroup antagonism: Stereotypes and Prejudice: Changing Conceptions*, ed. D. Bar-Tal, C. Grauman, A. Kruglanski, W. Stroebe, 1989, Springer-Verlag, New York, 151–67.
- [25] STAUB, E.: *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*, 1989, Cambridge Univ. Press, New York.
- [26] VAES, J., PALADINO, M., LEYENS, J-P.: The lost e-mail: prosocial reactions induced by uniquely human emotions, in *Br. J. Soc. Psychol.*, 2002/41:521–34.
- [27] VIKI, G., OSGOOD, D., PHILLIPS, S.: Dehumanization and self-reported proclivity to torture prisoners of war, in *J. Exp. Soc. Psychol.*, 2013/49:325–28.